

MÁRIA TERÉZIA ÉS II. JÓZSEF URALKODÁSA

A Pragmatica Sanctio

III. Károly Habsburg császárnak nem született fiú örököse, így a Habsburg-ház a fiú ágon a kihalás veszélye fenyegette. Ennek elkerülése érdekében fogadtatták el a Pragmatica Sanctiot a birodalom minden tartományával, mely rendelkezés biztosította a leányági öröklést. Az 1722-23-as országgyűlésen a magyar rendek is elfogadták, és bevették a törvénybe, hogy a két birodalomfél (Ausztria és Magyarország területe) csak együttesen öröklődik. Erre azért volt szükség, mert még mindig féltek az Oszmán Birodalomtól, melynek esetleges támadását önerőből nem tudták volna megállítani. Törvényben a rendek biztosították Magyarország birodalmon belüli önállóságát.

Mária Terézia trónra kerül [\(térkép\)](#)

III. Károly abban a tudatban halt meg, hogy a Pragmatica Sanctio biztosítja lánya, Mária Terézia (1740-80) számára a trónt. Hiába fogadtatta azonban el Európa szinte minden uralkodójával, hogy lány ágon folyik tovább az öröklés, többen megszegték ígéretüket halála után. Ezzel az uralkodásra felkészületlen lánynak kellett szembenéznie, ám röviddel trónra kerülése után olyan rátermetten irányította országát, hogy később még legnagyobb ellensége, II. Frigyes is elismeréssel szólt róla.

Osztrák örökösödési háború és hétéves háború

Elsőként II. Frigyes, porosz király támadta meg a birodalmat, s sikerrel elfoglalta Sziléziát. Ezután a francia és a bajor seregek is támadásba lendültek. A birodalom válságos helyzetbe került, s ekkor a magyar rendek hűsége mentette meg attól, hogy szétdarabolódjon. Miután a királynő biztosította szabadságjogaikat, megszavazták neki a kért újoncokat és az adót. A magyarok szerepe az osztrák örökösödési háborúban (1740-48) végig jelentős maradt, s végül bár Sziléziát nem tudták visszafoglalni, a birodalom megmaradt.

Mária Terézia vissza akarta szerezni Sziléziát, mely fontos ipari területet volt, ezért modernizálta a hadsereget. A hétéves háborúban (1756-63) aztán megpróbálta visszaszerezni Sziléziát, azonban nem járt sikerrel. A királynő tanult a háborúból: költséges dolog volt, amit az apja után üresen maradt kincstárból óriási nehézség volt finanszírozni. Ezért nem is vett rész több háborúban, kivéve Lengyelország felosztását, mely esetben az orosz előretöréstől tartott, ezért vállalt szerepet.

Gazdasági reformok

Uralkodása elejétől szembe kellett néznie a porosz fenyegetéssel, s felismerte, hogy az apjától örökölt hadsereg már nem alkalmas komoly háborúk vívására. Ezért modernizálta a hadsereget, ami azonban rengeteg pénzt emésztett fel, s ehhez emelni kellett a jövedelmeket. A helyzetet az iparilag erős Szilézia elvesztése bonyolította.

A Lajtántúlon¹, vagyis az ország nyugati felében megadóztatták a nemeseket és a papságot. Magyarországon a nemeseket az országgyűlésen akarta rávenni az adófizetésre, a nemesek adómentessége azonban még az Aranybullában le volt fektetve, így ez elől mereven elzárkóztak. A királynő ezért 1754-ben védvámrendszert vezetett be a birodalomban. Ez egyrészt a birodalom körül húzódva a birodalom iparát védte, másrészt belsővámként a birodalom és Magyarország között húzódva pedig érvényesülhettek a birodalmi érdekek a magyarokkal szemben. Ezt nevezzük kettős vámhatárnak. (térkép) (Mária Terézia ezen intézkedése visszavetette a magyar ipart, a manufaktúrák száma óriásit zuhant.)

Mivel Magyarországon a nemesek csupán jobbágyaik nevében vállalták el az adóemelés jelentette terhet, a jobbágyság helyzete nehezebb lett. Ezt fokozta az a folyamat, mely során a földesurak növelték sajátkezelésű, úgy nevezett majorsági földjeiket, mely földeken a jobbágyság robotmunkával² tartoztak, s mely után a földesúr nem fizetett adót. A megnövekedett földeket csak több munka elvégzésével lehetett kezelni, ezért a jobbágyságra nehezedő robot terhe heti egyről több napra emelkedett. Mivel csak az úrbéres földek, tehát a jobbágytelkek adóztak, az udvar nem hagyhatta, egyrészt, hogy földeket hasítson ki az adóalapból a nemesség, másrészt hogy kevesebb munka jusson az úrbéres földekre, kevesebb adót termelve. Ezt megakadályozandó a királynő az országgyűlésen akarta rendezni a helyzetet, de ismét a nemesség heves ellenállásába ütközött, így inkább 1767-ben rendeletben maximálta a jobbágyi szolgáltatásokat, és rögzítette a majorsági és úrbéres földek arányát. Ezt a rendeletet nevezzük Urbáriumnak. A helyzet rendeződött, a királynő azonban 1764 után, látva a nemesek ellenállását nem is hívott több országgyűlést össze, és csak rendeletekkel kormányzott.

Oktatás

Reformokat nem csak a gazdaság területén vezetett be, hanem az oktatásban is. Emelni akarta az oktatás színvonalát, s egységesíteni akarta a rendszert. A népiskolától az egyetemig egymásra épülő iskolaszervezetet alakított ki tanügyi rendeletében, a Ratio Educationisban. A népiskolákban anyanyelven folyt az oktatás, s az alapvető tudás megszerzését tűzték ki célul (írás, olvasás, számolás). Nagyszombaton az egyetemet orvosi és mérnöki intézettel bővítették, majd Budára költöztették.

¹ A birodalom nyugati felét Lajtántúlnak nevezik, mely abból ered, hogy a terület a Lajta folyótól nyugatra esik, ez a birodalom szinte minden azon része, amely nem a történelmi Magyarország területén van.

² ingyenes munkával

II. József, a „kalapos király” trónra kerül

Türelmetlen trónörökös volt. Anyja negyven évig uralkodott, s a tette kész ifjú áthatva a felvilágosodás eszméivel alig várta, hogy változtathasson leendő országán. Gyakran készített tervezeteket, s nyújtotta be anyjának megfontolásra, de Mária Terézia ezeket rendre visszautasította, mert tartott fia radikális elképzeléseitől. Mivel az udvarban sosem érezte jól magát, gyakran tett hosszú utazásokat, melyeket arra használt, hogy megismerhesse országát. Közel negyvenévesen került trónra.

II. József (1780-90) trónra lépésekor nem koronáztatta magát magyar királlyá, ezért szokták a „kalapos királyként” emlegetni. Azért nem koronáztatta meg magát, mert így nem kellett a magyar törvényeket figyelembe vennie. Trónra lépése után óriási lelkesedéssel vágott bele a munkába, hogy olyan államot teremtsen mely egységes és ésszerűen működik, s melyben az alattvalók jólétben élnek. Meggyőződése volt, hogy birodalmát rendeleti úton is lehet modernizálni, ezért hihetetlen mennyiségű rendeletet bocsátott ki: tíz év alatt 6000-et, a legkülönbözőbb témákban (a vallási türelemtől a koporsós temetés betiltásáig), s ezzel a mennyiséggel az állam képtelen volt megbirkózni.

Türelmi rendelet

II. József az egyházat is a közjó szolgálatába akarta állítani, ezért vallási téren is reformokat kezdeményezett. A betegápolással és tanítással foglalkozó rendeken kívül minden szerzetesrendet felosztatott, és az így képződött jövedelemből növelte a nép körében élő lelkészek számát és javait.

A türelmi rendeletében³ (1781) az evangélikusok, reformátusok és görögkeletiek számára szabadabb vallásgyakorlatot biztosított.

Jobbágyrendelet

Erdélyben véres parasztfelkelés tört ki, mely után 1784-ben adta ki II. József jobbágyrendeletét. Ebben megszüntette a jobbágy elnevezést és a röghöz kötést⁴. Csökkentette a parasztság kiszolgáltatottságát, hogy szabadon költözhetek, mesterséget tanulhattak s örökíthették javaikat.

Nyelvrendelet

Az egységes birodalom kialakítása és az ésszerű irányítás volt a célja a nyelvrendelet bevezetésével (1784). A holt latin helyett az élő németet tette államnyelvvé. Csak németül beszélő hivatalnokokat lehetett alkalmazni a megyékben, közhivatalokban, s a német az oktatásban is fő tárggyá vált. Meglepődve tapasztalta, hogy rendeletét a magyar nemesség heves ellenállással fogadta. A rendelet bevezetése előtt ugyanis megkérdezte a rendektől, hogy a magyar nyelv alkalmas-e a hivatali élet vitelére. A válasz nemleges volt, ezért döntött a német mellett. Rendelete hatására a magyar rendek ellenállásának egyik fő motívuma lett az anyanyelvük használata (előtte fel sem merült, jó volt a latin is). Elindult a nyelvművelés, s a kultúrában általánosságban is divat lett minden, ami magyar: pl. ruha, zene.

³ A türelem szó itt vallási türelmet jelent, mely szabad vallásgyakorlatot takar.

⁴ a röghöz kötöttség azt jelentette, hogy a jobbágy nem költözhetett szabadon

A nevezetes tollvonás

II. Józsefnek szinte minden társadalmi rétegből akadtak támogatói (*jozefinisták*), azonban számuk már József trónra kerülésének idején is csekély volt. Aztán a rendiséget és az ország érdekeit sértő rendeletek miatt a támogatók még inkább megfogyatkoztak.

II. József belépett a törökellenes háborúba, mely sok áldozattal járt s az egész lakosságot József ellen fordította. Nemesi ellenállás szerveződött, s a helyzet egyre válságosabbra fordult. A király ekkor súlyosan megbetegedett, s azért, hogy birodalmát megmentse, halálos ágyán három kivételével minden rendelkezését egy tollvonással visszavonta. Ezt hívjuk nevezetes tollvonásnak.

[vissza](#)

[vissza](#)

